CUDES JOURNAL CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

Onuk, A. & Demirdizen Çevik, D. (2023). Kadın Örgütlerinin Erkeklik İnşası: Hopa ve Fındıklı Örneği. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 6(Special Issue-1), 75-88.

Research Article

Kadın Örgütlerinin Erkeklik İnşası: Hopa ve Fındıklı Örneği[1]

Masculinity Construction of Women's Organization: The Case of Hopa and Fındıklı

Aycihan ONUK
Milli Eğitim Bakanlığı
aycihanonuk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4979-5919

Dr. Öğr. Üyesi Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK
Kocaeli Üniversitesi
derya.demirdizen@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5735-9095

DOI: http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68355

Article Info

Received: 15.02.2023
Accepted: 24.02.2023

Keywords: Erkeklik, Fındıklı, Hopa, Kadın Hareketi, Kadın Örgütleri

Abstract

Bu çalışma Hopa ve Fındıklı ilçelerinde bulunan kadın örgütlerine yönelik eleştirel bir analiz sunmayı hedeflemiştir. Kadın örgütlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve erkeklikten beslenen her türlü hiyerarşiyle mücadele etmesi gereğine karşın yeterli mücadeleyi kimi zaman gösteremediği çalışmamızın temel iddiasıdır. Üstelik, eril zihniyetin kadın örgütlerine yansıdığı ve bazı durumlarda hegemonik erkekliği beslediği görülmüştür. Araştırmamız bu durumu sorunsallaştırarak Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın hareketinin ne düzeyde kapsayıcı olduğu, iletişim, yönetim ve dayanışma süreçlerinin nasıl yürütüldüğünü tespit etmeyi ve varsa yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır. Araştırma Hopa ve Fındıklı'daki dernek, vakıf, kooperatif, merkez veya grup şeklinde oluşan kadın hareketlerini kapsamaktadır. Araştırmada katılımcı gözlem yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda, Hopa ve Fındıklı kadın hareketlerinin yaşadığı sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara çözüm önerisi getirebilmek, kadın hareketine katkı sağlamak açısından önem arz etmektedir. Araştırmamızın, bölgede kadın hareketi üzerine yapılan ilk çalışma olması nedeniyle de literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Yapılan araştırmada iki ilçedeki kadın hareketinin de kendi misyonlarıyla çelişen bir durumda olduğu tespit edilmiştir.

Makale Bilgisi

Geliş: 15.02.2023
Onay: 24.02.2023

Anahtar sözcükler: Fındıklı, Hopa, Masculinity, Women's Movement,Women's Organizations

Öz

This study aims to present a critical analysis on women's organizations in Hopa and Fındıklı districts. It is the main claim of our study that women's organizations do not show enough struggle despite the necessity of combating gender inequality and all kinds of hierarchy fed by masculinity. Moreover, we observed some contradictions that these organizations reflect and support the hegemonic masculinity in some cases. Our goal is to problematize this contractionary situation, and to examine how inclusive the women's movement in Hopa and Fındıklı districts is, and how the communication, management and solidarity processes are carried out, and to provide solutions to the problems they experience. The research includes women's organizations in Hopa and Fındıklı in the form of associations, foundations, cooperatives, networks, centers or groups. In the study, participant observation method was preferred. Being aware of the fact that women can rebuild the male-dominated system as much as men, it was thought that putting the relationship of solidarity to the forefront instead of power relations in organization would increase the togetherness of women. In this context, it is important to reveal the problems experienced by the Hopa and Fındıklı women's movements and offer solutions to these problems in terms of contributing to the women's movement. It is thought that it will contribute to the literature since it is the first study on the women's movement in the region. In the study, we found that the women's movements show contradictions to their missions in two districts.

[1] Bu makale, Kocaeli Üniversitesi Kadın Çalışmaları ABD'de Dr. Öğr. Üyesi Derya Demirdizen Çevik danışmanlığında yürütülmüş olan "Kadın Örgütlerinin Erkeklik İnşası: Hopa ve Fındıklı Örneği" başlıklı adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Cinsiyetler arası eşitsizliğin dayattığı koşullara karşı direnç, göreli olarak topyekûn bir biçimde olmasa da tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Eşitsizliğe yönelik mücadele, ancak feminist hareketin ortaya çıktığı 19. yüzyıldan sonra kolektif ve bilinçli eylemlerle devam etmiştir. Mücadele, yerleşik iktidar yapısına, normlara, değerlere karşı yöneltilen bir protestoyu içerir (Berktay, 2018: 26). Bu protestolardan biri olan, kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, yaşam tarzına bir başkaldırı olarak çıkan harekete de kadın hareketi denmektedir (Çakır, 2021: 55). Kadın hareketi, çıkış noktası olarak bir özgürlük ve eşitlik mücadelesidir. Hareket, toplumun özgürleşmeye, bireyselleşmeye başladığı, geleneksel yaşam biçiminden koptuğu, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı 19. yüzyıl boyunca şekillenmiş ve feminizm kavramıyla kendini ifade etmiştir (Çakır, 2021: 55). Toplumsal ilişkiler ve yapılardaki eşitsizliğin toplumsal cinsiyet temelli sebep ve sonuçlarına yönelik mücadelede, feminist ideolojinin önemli katkıları olmuştur.

Dünyanın hemen her yerinde kadınlar, çocuklar ve farklı cinsiyet kimliğine sahip olanlar, erkeklerin üstünlüğüne dayalı toplumsal yapılarda derecesi farklı da olsa ataerkil tahakküm altında yaşamaktadır. Kadınlar, hem ev içindeki yeniden üretim sürecine ilişkin kendilerine dayatılan sorumlulukları yerine getirirken hem de ev dışındaki alanlarda ataerkil kapitalizm ve kültürel yapılardan kaynaklanan baskılarla mücadele ederler. Buna paralel olarak, ataerkil tahakküm ve toplumsal cinsiyet rollerine direnenler, daha eşit ve özgür bir yaşam mücadelesi verirken dayanışma içinde olurlar. Dayanışma, özellikle kadınların kendilerine dayatılan rolleri ve tahakkümü reddetmek için örgütlenmeleri şeklinde ortaya çıktığı durumda kadın hareketi olarak adlandırılmaktadır. Bu örgütlenmeler yalnızca eril tahakkümle değil, yerleşik başka iktidar yapılarına karşı da mücadele etmektedir.

Kadın hareketi ve bileşenleri için katılım, iç hukuk oluşturma ve demokratik işleyiş önemli bir tartışma konusu olmuştur. Hemen hemen bütün kadın grupları; hiyerarşi, karar alma süreçlerine eşit katılım, yatay veya dikey örgütlenme, demokratik işleyiş gibi konularda uzun tartışmalar yürütmüş ve diğer örgütlenmelerden farklı mekanizmalar geliştirmişlerdir. Örgüt içi karar alma süreçlerinde hemen hemen hiçbir grup oylama yöntemi kullanmamakta, bunun yerine katılımı en yüksek düzeyde sağlamanın bir yolu olarak düzenli toplantılarda ortak karar alma, komisyon/ çalışma grubu esaslı iş yapma ve ikna yöntemi tercih edilmektedir (Ayman, 2011:114; Bayraktar, 2019: 29). Her ne kadar kadınların örgütlenmesi, diğerlerinden farklı olsa da (Miller, 2004) kimi zaman işleyiş bakımından diğerleriyle benzerlik de göstermektedir. Eril iktidarlara karşı direnmeye çalışan kadın örgütlerinden bazıları, hiyerarşik yapıyı bozmaya çalışırken bir yandan da güç sahibi olmak için eril bir yapıya dönüşebilmektedir. Çalışanlarına, örgüt politikalarına yönelik daha katı kurallarla yaklaşan ve otoriter yönetimler kuran kadın örgütleri içerisinde sorunlar yaşanmaktadır (Bayraktar, 2019: 24; Kümbetoğlu, 2001: 301). Bu çelişkili durum kadın hareketinin var oluş sebebine ve ruhuna aykırılık teşkil etmektedir.

Kadın örgütlerinin yapılanmasına ve karar alma süreçlerine yönelik bazı eleştiriler mevcuttur. Hiyerarşik yapıyı reddeden kadın örgütlerinde toplantıların tüm üyelerin katılımıyla yapılmadığı, yönetim kademesinin veya gönüllü olarak aktif bir grup kadının toplanmasıyla yapıldığı, bu kadınların birden fazla örgütlenme içinde yer alması nedeniyle de hareketin belirli bir grubun elinde bulunduğu meseleleri tartışılmaktadır (Güvenç- Öğüttüren, 2018: 33). Kümbeteoğlu (2001), birbirinden farklı amaç ve sebeplerle oluşan kadın örgütlerinde zamanla gönüllü katılımın azaldığını ve bu nedenle bu yapıların küçülerek çekirdek bir grup haline dönüştüğünü, dolayısıyla sınırlanarak verimsizleştiklerini belirtmektedir (s: 301). Gönüllü verilen bu emeğin karşılığının alınmaması, harekete emeğini ve enerjisini veren kadınların "görünmez emeğinin sömürülmesi" anlamına gelebileceği de ayrıca tartışma konusudur (Ayman, 2011:116).

Türkiye'de büyük şehirlerin yanı sıra kırsal kesimlerde de birçok kadın örgütü faaliyet göstermektedir. Bu örgütlerden bir kısmı organize olmayı başarırken bir kısmı da bazı sorunlarla mücadele etmektedir. Sorunlardan biri, kadın örgütleri arasındaki iş birliği ve iletişim eksikliğidir. Uçan Süpürge adlı Sivil Toplum Kuruşu (STK) da bu eksikliği gidermek üzere kurulmuştur (Zorba, 2009: 158). Uçan Süpürge'nin kendi web adreslerinde kök hücresi olarak bahsettikleri temel amaçları doğrultusunda "Bölge Toplantıları" düzenleyerek, "Köprüler Kuruyoruz", "İlk Adım", "Patikalardan Yollara", "Kavşak'', "Aynı Çatı Altında" gibi isimli projelerle kadın örgütleri arasındaki iletişim ağlarını güçlendirmeye çalışmışlardır (Uçan Süpürge).

Kadın hareketi, 2000'li yıllardan itibaren mücadeleye kimlerin dahil edileceği veya mücadele alanının sınırlarına dair çeşitli tartışmaların içinde olmuştur. Örgütlerde bazı kadınlar, kadınlık üst kimliğinin temel alınması ve ortaklaşma konusunda belli bir düzeye ulaşıncaya kadar alt kimliklerin geri planda tutulmasını, bazı kadınlar da farklı kimliklere ilişkin tartışmanın zamanının geldiğini öne sürmüşlerdir (Ayman, 2011:122). Kapsayıcılık tartışmaları devam etmekle birlikte bugün gelinen noktada kadın hareketi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı ayrımcılıkla mücadelede kadınları öncelese de cinsiyetçi yapıdan etkilenen herkesle dayanışma göstermektedir.

Homojen bir kadın grubu olmadığı gibi homojen bir kadın örgütü de bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kadın hareketi içinde etnisite ve inanç gibi bazı farklılıklar üzerinden zaman zaman ayrışma ve tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye'de, 90'ların ortalarından itibaren ortaya çıkan Kürt kadın hareketi feministleri fazla beyaz olmakla suçlarken, feministler de Kürt kadınları kendi siyasi çizgilerine fazla bağlı kalmakla eleştirmişlerdir (Sirman ve Ekal, 2020: 503). Öte yandan Türkiye'deki seküler feministlerle Müslüman kadın hakları savunucuları arasındaki diyalog da kolay kurulmamıştır (Şefkatli-Tuksal, 2020: 223-224). Müslüman kadın hakları savunucuları başlangıçta, feministleri kendilerini "hem mümine hem de feminist olunamayacağı" üzerinden tartışma zeminine çekerken Müslüman kadınlar da feministleri üstenci tavır sergiledikleri yönünde eleştirmişlerdir (s.226). Ancak nihayetinde, özellikle kadına yönelik şiddet, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi gibi konularda, 8 Mart ve 25 Kasım gibi günlerde kadın hareketinin bütününe yakını beraber hareket etmektedir.

Kadın örgütlerinin kendi içinde yaptığı tartışmalar, finansman konusu üzerinden de devam etmektedir. Bazı kadın örgütleri, projeler üretip projelerin desteklendikleri fonlardan maddi destek sağlamaktadır ama bu durum "proje feminizmi" kavramının üretilmesine ve feminist hareketin politik içeriğinin seyrelmesine neden olduğundan eleştirilmiştir. Karoğlu (2012), Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan ve uyum programlarını kapsayan bu projelerin, devletlerin yönlendirilmeleri ile yürütüldüğünü, sınırları ve perspektifinin belli olduğunu ve kadın hareketinin bağımsızlığıyla çeliştiğini belirtmiştir (s: 66). Öte yandan, kadın örgütlerinin yapacağı harcamaları belli kuruluşlardan ve yapılardan destek almadan nasıl yürüteceği de belirsizliğini sürdürmektedir. Birçok kadın örgütü kendilerine finansman kaynağı olarak, kermes ve geziler gibi alternatif faaliyetler düzenlemekte ancak bu maddi açıdan yetersiz kalmaktadır (Sezer, 2018: 173). Kadın örgütlerinin yaşadıkları mali imkansızlıklar sığınak ve şube açmada, psikolojik ve hukuksal destekte daha da görünür hale gelmektedir (Zorba, 2009:175; Bayraktar, 2019:55).

Tüm maddi zorluklarına rağmen, kadın örgütlerinde psikolojik ve hukuksal destek verebilmenin önemi oldukça yüksektir. Zira, kadınların bir kısmı aile içi şiddetten korunmak, yaşadığı baskılarla baş edebilmek ve güçlenebilmek için kadın örgütlerine ihtiyaç duyarlar. Ancak, kadın örgütlerinde destek verecek psikologların ve hukukçuların diğer meslektaşlarına ek olarak toplumsal cinsiyet bakış açısı ve duyarlılığına sahip olmaları gereklidir. Bu duyarlılığa sahip olmayan uzmanların kimi zaman yanlış yönlendirmelerle kadınlara daha büyük zarar verdikleri görülmüştür. Öte yandan, hukukta da uygulayıcıların kadından yana olmayan yaklaşımları nedeniyle, var olan yasalardaki olumlu hükümlerin uygulanmaması, sıklıkla karşılaşılan durumlardandır (Zorba, 2009: 164). Kadınlara destek vermek için çalışan hukukçuların, toplumsal cinsiyet duyarlılığından yoksun olması da hak kaybına yol açmaktadır.

Örgütler içinde yaşanan tüm sorunlara rağmen kadınlar, STK'larda kendi kapasitelerinin farkına vararak kendilerini keşfetme, tartışma ve fikir beyan etme için alan bulmakta, liderlik için fırsatlar yakalamakta, özerk bir kimlik inşa etmekte ve temsil gücüne kavuşabilmektedir (Gök, 2022:2). Ancak herhangi bir sivil toplum kuruluşunda var olabilmek ve örgütlü mücadeleye katılabilmek kadınlar için diğer zorluklarla paralel gitmektedir. Kadınların toplumsal konumlarını belirleyen özellikler, örgütlenme deneyimlerini de etkilemektedir. Eğitim seviyesinin görece düşüklüğü, tarihsel olarak kadının edilgenliği, kamusal alandaki deneyimsizliği ve özel alan olarak ev hayatının içine sıkıştırılması örgütlenmelerine de yansımaktadır (Güvenç- Öğüttüren, 2018: 31).

Kadın örgütlerinin karşı karşıya olduğu sorunlarla baş edebilmesi ve ortak mücadele alanlarında birleşmeleri, ancak feminizmin rehberliğinde gerçekleşecektir. Bu bağlamda, feminist bilginin üretilmesi ve birikmesi, kadın örgütlerinin güçlenmesinde önem arz eder. Türkiye'de feminist bilgi üretimi, akademide de kadınların mücadelesi ve dünyadaki gelişmelerden etkilenerek kadın çalışmalarının bir disiplin olarak akademiye eklemlenmesiyle ilerlemiştir (Kandiyoti, 2011:50). Ancak kadın çalışmalarının akademide diğer bilim dalları arasında kendine yer edinmesi de kolay olmamıştır. Alanın disiplinler arası olması ve ana bilim dalı olarak görülmemesi akademide bilimler arasında

hiyerarşik yapı sorununu doğurmuştur (Bayraktar, 2019: 34). Öyle ki, kadınlara dair sistematik bilgi üretmek için akademide organize olmak ve yer alabilmek de başka bir mücadelenin konusu olmuştur.

Bu çalışma, kadın örgütlerinin işleyişini anlamak ve işleyişteki olası sorunlarını ortaya çıkarmak üzere planlanmıştır. Bu amaçla, Türkiye'nin Doğu Karadeniz'deki ilçeleri olan Hopa ve Fındıklı'da faaliyet gösteren iki ayrı kadın örgütü katılımcı gözlemle izlenmiştir. Bu iki ilçenin seçilmiş olmasının sebebi, burada faaliyet gösteren kadın örgütleri üzerine daha önce hiçbir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Araştırma sonuçlarının sonraki araştırmalara ve bölgedeki kadın hareketinin farkındalığının gelişmesine katkı sağlaması bu araştırmanın nihai amacı olmuştur.

2. AMAÇ

Araştırmanın amacı Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın örgütlerinde kadınların birbirleriyle olan iletişim ve ilişkilerini ortaya koymak, örgüt içerisindeki dayanışma, yardımlaşma, görev dağılımı gibi işleyişlerin nasıl yürütüldüğünü tespit etmek ve varsa yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1: Erkekliğin bir yansıması olan hiyerarşik örgütlenme biçimi Hopa ve Fındıklı'daki kadın hareketine taşınmış mıdır?

2: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi hegemonik erkekliğin yeniden inşasına katkı sağlamakta mıdır?

3: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi toplumsal cinsiyet rollerinin olumlu yönde değişmesine katkı sunmakta mıdır?

4: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi her kesimden kadına ulaşabilmekte midir?

5: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi kadınların güçlenmesine katkı sağlamış mıdır?

3. YÖNTEM

Bu çalışma bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmada, kadınların kadın örgütlerinde var olma biçimlerinin feminist bir bakış açısıyla incelenmesine olan ihtiyaç sonucu etnografik bir araştırma yapmak üzere yola çıkılmıştır. Etnografya araştırmacısı alan çalışması denilen süreçte, hedef grubun günlük hayatını geçirdiği doğal yaşam alanlarına girerek kültürel üyelerle birlikte günlük etkinliklere katılır. Araştırmacı böylece gözlemlerini kültürel üyelerin gerçek ortamlarında gerçekleştirmiş olur. Analiz için gerekli bütün bilgiler katılımcı gözlem denilen doğal yolla toplanır (Wollcott, 1997: 156). Katılımcı gözlem yöntemi sayesinde etnograf alandaki ilk gününden itibaren diğer üyelerle birlikte günlük hayatın etkinliklerine katılarak hayatın bir parçası olur ve bire bir tecrübelerinden yola çıkarak incelemesi altındaki dünyada bir birey olmanın kültürel üyeler için ne anlama geldiğini, bireylerin içinde yaşadıkları bu dünyayı nasıl etkilediklerini ve bu dünya tarafından nasıl etkilendiklerini, yaşanan tecrübeleri, bireysel yaşantılarda hangi unsurların etkili olduğunu doğrudan kavrama şansı yakalar (Yahşi, 2016:159). Araştırmacının araştırma alanında çocukluğunun ve gençliğinin geçmesi, araştırma sürecinde de araştırma alanında ikamet etmesi ve kadın olması belirli motivasyonlara yol açmıştır. Doğu Karadeniz'de kadın olmanın Geertz'in deyimiyle "deneyim- yakın" bir kavram olma avantajını sağlaması araştırma boyunca hissedilmiştir. Deneyim- yakın kavramı bir bireyin kendisinin ya da yakınlarının ne ördüğünü, duyumsadığını, düşündüğünü, imgelediğini tanımlamak için doğallıkla ve çabasızca kullandığı bir kavramdır (Geertz, 1990'dan aktaran Lordoğlu, 2018:28). Araştırmacı kendi deneyimleriyle, ön bilgileriyle araştırmanın amacı doğrultusunda yola çıkmış ve araştırma boyunca da bu bilgilerin değişmesine, farklılaşmasına olanak tanımıştır. Araştırmacının kadın hareketinde de aktif olarak yer alması bu araştırmada katılımcı gözlem yönteminin sağlıklı bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır.

Araştırma dernek, vakıf, kooperatif, birlik, komisyon, platform, ağ, merkez veya grup şeklinde oluşan kadın hareketlerini kapsamaktadır. Bu çerçevede Hopa'da yer alan Hopa Belediyesi Kadın Dayanışma Merkezi (HKDM) , Senede Bir Gün Dergi Emekçileri, "Kurtlarla Koşan Kadınlar" kitap okuma grubu ve Fındıklı'da yer alan Fındıklı Kent Konseyi Kadın Meclisi (FKDM) , Fındıklı Kadın Korosu, Felamur (Ihlamur) Kadın Derneği, Meci Emek Evi incelenmiştir. Yaşadıkları coğrafyadaki bütün kadınları içinde barındırma iddiası olan HKDM ve FKDM'nin üye kadın sayısı üzerinde sayısal

veri yoktur. Sayısal veriden ziyade araştırmanın kadınları kapsayıcı olmasına dikkat edilmiştir. "Senede Bir Gün Kadın Dergisi" ise dergiye yazı, fotoğraf, çizim, takı vd. gibi katkı sunan herkesi emekçisi kabul ettiğinden bu grup üzerinde de sayısal veriye ulaşılamamıştır. Kitap okuma grubu 10 kişiden oluşurken, Felamur Kadın Derneği 29 kişiden, Meci Emek Evi 7 kişiden oluşmaktadır.

Araştırmada, feminist araştırma yöntemi zemininde eleştirel ve yorumlayıcı yaklaşım (Kümbeteoğlu, 2019:53) benimsenmiştir. Bu bağlamda, kadınların örgütlenme deneyimlerinde davranışlarını, bilgilerini, tutumlarını, inançlarını anlamaya yönelik yorumlayıcı analiz yapılmak istenmiştir. Araştırmamız, feminist teorinin kadınları birincil ve bilen özneler olarak kabul etmesinden yola çıkarak (Kümbeteoğlu, 2019: 53) analiz sürecine dahil etmiştir.

Araştırma pandemi nedeniyle ilk başlarda zoom uygulaması üzerinden toplantılara katılma yoluyla, pandemi şartlarının normalleşmesiyle de yüz yüze gerçekleşmiştir. Gözlemler grupların bir araya geldiği ofis, kafe, eylem alanı gibi farklı birçok ortamda yapılmıştır. Böylece kadınlar farklı ortamlarda da yakından gözlemlenebilmiştir. Veri toplamak için anket ya da başka herhangi bir ölçü aracı kullanılmamıştır, çünkü araştırmacının kendisi araştırmaya araç olmuştur. Araştırmanın yapıldığı saha, araştırmacının yaşadığı yer olması sebebiyle, kadınlarla ikili sohbet edilmiş, kadın hareketinin çeşitli sorunları konuşulmuş, kadınların bu sorunlara yaklaşımı önemli bir veri kaynağı olmuştur. Gruplara katılırken gruplardan izin almaya gerek kalmamıştır çünkü kadınlar onlarla birlikte iş birliği yapmak isteyen herkese olumlu yaklaşmıştır. Araştırmacı bulunduğu ortamların doğallığını bozmamak için ses ve görüntü almamış, kısa notlar tutup, alanı terk edince notlarını derinleştirmiştir. Alan notlarının çözümlenmesiyle kavramlar ve kategoriler kodlar olarak ayrıştırılmıştır. Bu kodlama sonunda ortaya çıkan veriler tematik başlıklar altında tartışılmak üzere bir araya getirilmiştir. Başlıklar tartışılırken bilgi kuramı olarak ele alınan şeyin kimin bilen olabileceğine, ne tür şeylerin bilinebileceğine ve toplumsal yargıların bilgi olarak kabul edilip edilemeyeceğine (Harding, 1996: 36) dair bir sorgulama olarak gelişmiştir.

Feminist yöntemin üzerinde durduğu konulardan biri, kadınlara dair bilginin kadınlar tarafından üretilmesini "içeriden bakış ve içeriden bilgi" üretimi olarak görmesidir (Reinharz, 1992'den aktaran Kümbetoğlu, 2019:53). Bu çalışmayı katılımcı gözlemcilikle yürütenlerin de birer kadın olması içeriden bilgi üretilmesi bakımından önem taşımaktadır.

3.1. Örneklem

Artvin ili Hopa ilçesi ve Rize ili Fındıklı ilçesindeki kadın hareketleri incelenmiştir. Bu iki ilçenin araştırmanın örneklemi olarak seçilmesindeki en önemli neden, bölgede cinsiyetler arası eşitsizliği sorun edinen, bu eşitsizliklerin karşısında durmaya çalışan ve toplumsal dönüşümü hedefleyip faaliyet yürüten bir hareket olarak tek örnek olmasıdır.

4. BULGULAR

Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın hareketini incelemeye dönük bu çalışma, bahsedilen iki ilçede yapılmıştır. Bu ilçelerde daha önce kadın hareketi üzerine bir araştırmanın yapılmadığı göz önüne alığında, saha çalışması daha da önem kazanmıştır. Başka bir araştırmanın yapılmamış olması araştırmanın hem sınırlılığı hem de önemini ortaya koymuştur. İncelenecek kaynak olmaması nedeniyle çalışmanın konusu olan kadın örgütleri doğrudan araştırmanın öznesi olmuştur. Elde edilen bulgular araştırmanın sorularına paralel olarak üç başlık altında tartışılmıştır.

4.1. Hiyerarşik Örgütlenmenin Yansımaları

Feminist düşünce, uzunca bir süre ezilen taraf olarak kadını araştırmış, tartışmış ve çözüm önerisi getirmeye çalışmıştır. Kadın üzerinde yoğunlaşan feminizm hep bir çıkmaza düşmüş, ezilenin karşısında bir ezen olduğunun farkına varıp erkekleri ve erkeklikleri inceleme konusu yapmaya başlamıştır (Sığın ve Canatan, 2018: 165). 1980'lerden sonra erkeklik tartışmalarını içerisine alan, erkekliğin de kadınlık gibi sosyokültürel bir inşanın ürünü olduğu tezleri, ilk erkeklik çalışmalarının konusunu oluşturmuştur (Alkum, 2018: 2). Bu çalışmaların kurucularından ve en önemli isimlerinden biri olan R.W. Connell, erkeklikler üzerine yapısal analizler sunmuş, erkekliklerin arka planındaki "toplumsal cinsiyet düzeni"nin ve "toplumsal cinsiyet rejimi"nin, daha da önemlisi farklı erkekliklerin tartışmasını yürütmüştür (Bozok, 2019: 202).

Çalışma kapsamında gözlemlenen kadın grupları, 2019 yerel seçimlerinden sonra faaliyetlerine başlamıştır. Yerel seçimlerde, Hopa ve Fındıklı'da seçimi kazanan belediyeler, muhalefet partisinden (Cumhuriyet Halk Partisi-CHP) olmuştur. Hopa' da kadınlar, seçim öncesi Kadın Dayanışma Merkezi açmak için belediyeyle iş birliği içerisinde çalışmalar yapmış, yerel yönetimde kadınların katılımını sağlamak için mücadele etmiş, ancak seçimi kazandıktan sonra belediye tarafından çalışmaları engellenerek tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Connell, biyolojik ve fizyolojik cinsiyetimize yüklenen rollerin bazı toplumsal yapılar tarafından kontrol edildiğini belirtir. Bu toplumsal yapılar, kadın ve erkek rollerini belirli kalıplara sokmak ister ve kadın-erkek rollerini yeniden üretirler. Bu üretim ve yeniden üretim mekanizmasını 'toplumsal cinsiyet düzeni' olarak, belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumunu da kurumun "toplumsal cinsiyet rejimi" olarak tanımlar. Her toplum kendi tarihsel durumuyla şekillenen, kader anlayışı gibi erkeklerin kadınlardan üstün olduğu inanışıyla erkeğin üstünlüğünü onaylayan "toplumsal cinsiyet düzeni" geliştirir. Aile, devlet, ordu, sokak gibi yapılar da kendi "cinsiyet rejimleri"ni oluştururlar (Connell, 2019:182).

Hopa Belediyesi'nin yukarıda bahsedilen uygulaması, toplumsal cinsiyet rejiminin her kurumda görüldüğünü ispatlar niteliktedir. Bu durum Kemalizm'in kuruluş döneminde kadına modernleşme sürecinde önemli bir yer vermesine rağmen, 1934'te erkeklerle eşit yurttaş sayıldıktan sonra kadını eve göndermesi gibi (Tekeli, 2009: 115), yerel yönetim tarafından ihtiyaç halinde kullanılan kadın emeği, ihtiyaç karşılandıktan sonra yok sayılmış, görmezden gelinmiştir. HKDM kurulurken, bağımsız bir kadın örgütü olmayı hedeflese de, belediye bünyesinde kurulduğu için, alınan kararların belediyenin onayından geçmesi gerekmiştir. Yaşanılan bu özerk olamama durumu, kadın hareketinin karar mekanizmasında yine bir erk zihniyetin ve dikey hiyerarşinin etkisini göstermiştir. Aslında bağımsız bir şekilde de kurulabilecek kadın örgütü, yerel yönetimle kolektif çalışılırsa daha da verimli olunur düşüncesiyle hareket etmiş, ancak bu düşünce yerel yönetim tarafından desteklenmemiştir. HKDM üyeleri, belediyeyle çıkılan yolda anlaşmazlığa düşüldüğünde oldukça sert tepkilerle karşılaşsa da erkeklerden ve bağlı oldukları örgütlerden hiçbir şekilde yardım talebinde bulunmamıştır. Bu durum, kadınların edilgen ve pasif olduğuna dair inanışla çelişmekte ve aksine kadınların mücadeleci tarafını açığa çıkarmaktadır.

Her iki belediye de aynı partiden olmasına rağmen Hopa Belediyesi'nin aksine Fındıklı Belediyesi, kadın meclisini aldıkları kararlarda desteklemektedir. Buradan da kurumların kendi başlarına cinsiyet rejimlerini dönüştürebilecekleri görülmektedir. FK'yı oluşturan kadınlar, siyasi bir geçmişi ve örgütlülüğü olmamasına rağmen, toplumsal cinsiyet odaklı birçok etkinlik düzenlemişlerdir. 2021 yılında yapılan Viçe (Fındıklı'nın eski adı) Fest'in önemli bir kısmı Kadın Yaşam Günleri olarak belirlenmiştir. Bu günlerde Türk Dizilerinde Şiddet ve Ayrımcılık, Vicdan ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Üzerine, Laz Mitolojisinde Doğa ve Kadın, Şiddete Karşı Bir Fırça da Sen Vur Atölyesi, Mahallemizin Kadınları Sinema Yapıyor Kısa Film Gösterimi, Uçan Süpürge Belgesel Gösterimi ve çocuk atölyeleri gibi toplumsal cinsiyet odaklı ulusal düzeyde ve uluslararası katılımcıların olduğu bir festival düzenlenmiştir. Bölgede, bu tarz etkinliklerin sık görülmemesi nedeniyle çevre ilçe ve illerden de insanların katıldığı bu etkinliklerde toplumsal cinsiyet konusunda bilgiler paylaşılmıştır. Dışarıdan verimli geçtiği düşünülen ve yerel yönetimin de desteklediği bu etkinliklerde arka plandaki hazırlık süreci, birkaç kişi tarafından yürütülmüştür. Etkin olan kadınlar da, yalnız bırakıldıklarını belirterek örgütlü diğer kadınların dayanışma göstermediği konusunda eleştiride bulunmuşlardır.

4.1.1. Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası

Dünyadaki her kültürde ve tarihin farklı dönemlerinde toplumsal cinsiyet farklı biçimde inşa edilmiştir (Connell, 2019: 57). Biyolojiden farklı olarak kadınlık ve erkeklik denilen toplumsal cinsiyet kimliğinin şekillenmesinde gelenekler, üretim ilişkileri ve kültürel yapılar etkili olmuştur. Hiçbir toplumda tek bir erkeklik olgusundan bahsedilemese de her toplumun dönemden döneme değişen egemen bir erkeklik olgusu bulunmaktadır. Erkekler bu temel olguya karşı ayakta kalmaya çalışmakta, hayatlarını ona göre yönlendirip şekillendirmektedir (Akar, 2018: 2). Ataerkil sistemin iskeletini oluşturan bu olguya hegemonik erkeklik denmektedir.

"Hegemonya" terimini Gramsci'den ödünç alan Connell, kavramı acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal üstünlük olarak ele alır. Hegemonya büyük ölçüde rıza gerektirir ve insanların büyük çoğunluğu hegemonyayı temsil eden imajların ayakta tutulması için işbirliği yapar (Connell, 2019: 268). Erkeklere en doğru, mantıklı, sağlıklı, normal, faydalı ve makbul olanmışçasına aktarılan erkeklik çeşidi norm

teşkil edermişçesine övülür. Erkekler de bu tip bir erkekliği benimsemenin, hayata geçirmenin, ona benzemenin ya da mümkün mertebe ona yaklaşmanın menfaatlerine olacağına inanıp, kültürel dolayım ile inanmaya çağrılarak ikna edilirler (Özbay, 2013: 186). Erkekler, bu ideal erkekliğe ulaşabilmek için erkeklerin kadınlardan üstün olduğu kabul edilen düzenler kurarlar ve birbirleriyle iş birliği içerisinde olurlar. Bu suç ortaklığının çeşitli nedenleri vardır, ancak asıl neden erkeklerin çoğunun kadınların tabi kılınmasından faydalanıyor olmasıdır (Connell, 2019: 268).

Bourdieu, buna benzer bir durumu sembolik şiddet olarak adlandırır (2015: 11) Sembolik şiddet, belirli bir sosyal düzenin içerisine yedirilmiş, toplumun her kesimindeki insanlar için rol ve görev olarak biçilmiş ve sorgulama olmaksızın rıza gösterilen şiddettir. Bu durum, herhangi bir fiziksel güce başvurulmadan yaşanmaktadır (Yılmaz, 2020: 161). Bourdieu, sosyal düzenin eşitsiz güç ilişkilerinden, tahakküm ve zordan meydana geldiğini belirtir. Hükmedilenlerin, tahakküm ilişkilerine, hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle baktıklarını, bunun da kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açtığını söyler (2015: 50).

Bahsedilen tahakküm ve örgütlenme ilişkileri bu araştırma özelinde incelenmek istendiğinde, dünya genelinde Covid19 Pandemisi koşullarının etkili olduğunu belirtmek gerekir. Hopa'da kadın gruplarının kurulmasının ardından pandeminin başlamasıyla kadınlar WhatsApp haberleşme programı üzerinden iletişim kurup online platformlarda bir araya gelmişlerdir. HKDM, başlangıçta biri yönetim, diğeri kadın meclisi adı altında iki ayrı WhatsApp grubu üzerinden haberleşme sağlamıştır. Yönetim grubu, genel toplantı öncesi fikirlerin olgunlaştırılması, iş birliği ve görev dağılımının hızlandırılması amacıyla oluşturulmuştur. Belirli sayıda kadınların dahil edildiği yönetim grubu, belirledikleri gündem maddelerini, toplantı saatlerini genel gruba mesaj gönderip haber vermek için kullanılmıştır. HKDM'de yapılan toplantılar sırasında bu durum gündeme getirilerek, yönetim grubunun üst akıl gibi görüldüğü, genel gruptaki kadınlarla beraber bu fikirlerin oluşturulması gerektiği yönünde eleştirilmiştir. Diğer kadınlar tarafından da haklı bulunan bu eleştiri dikkate alınıp, yönetim grubu kapanmıştır. İki ayrı iletişim grubu kurulması, birinin yönetim olarak adlandırılması ve hangi konuların toplantılarda görüşüleceğine karar verilmesi aslında eril yönetim yapılarına benzemektedir. Diğer örgütlerde egemen erkeklik değerlerine yaslanan hiyerarşik yapılanmanın kadın örgütlerinde de görülmesi, Bourdieu'nün bahsettiği sembolik şiddet tanımıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda, kadın örgütlerinin yapılanmasının da eril bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerden bağımsız kalmadığı görülmüştür. Bu durum, kadın örgütü dışındaki yapılarda hâkim olan eril iktidar yapısı ve onun arkasındaki hegemonik erkekliğin kadın örgütlerine sirayet etmesi olarak okunabilir.

Yönetimin hiyerarşik yapılanmasının üyeler nazarındaki karşılığı da olumlu değildir. İkili görüşmelerden ayrı bir yönetim grubu varlığının kadınları rahatsız ettiği tespit edilmiştir. Özellikle Hemşinli kadınların bu gibi üst grupların varlığında kendilerini çok rahat ifade edemedikleri görülmüştür. Bölgede var olan Hemşinli-Laz ayrımında, devleti ve sermayeyi temsil eden Lazlar karşısında Hemşinlilerin kendilerini etnik ve sınıfsal bir tahakküm altında hissetmeleri (Yıldırım, 2019: 109) gibi, Hemşinli kadınlar da Laz ve orta sınıf kadınların yoğunlukta olduğu grupta kendilerini tahakküm altında hissetmişlerdir. Bu tahakküm ya da hegemonik ilişkilerden kaçış yolu arayan kadınlar, bu örgütlerde bunun gibi hiyerarşi gördüklerinde gruptan kopabilmektedir (Kümbetoğlu, 2001:306). Kümbetoğlu'nun tespitine paralel olarak çalışmamızda da Hemşinli kadınların örgütten uzaklaştığını görmüş bulunmaktayız.

Connell (2019), kadınların küresel düzeyde erkeklere tabi kılınmasına boyun eğmelerini, erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmelerini "ön plana çıkarılmış kadınlık" olarak adlandırır. Buna göre, hegemonik erkeklik ve ön plana çıkarılmış kadınlık arasında bir tür uyum vardır. Bu uyumun ima ettiği durum, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştıran pratiklerin korunmasıdır. Bu tür kadınlık tanımına, erkeklerin iktidarına uyum sağlayan, teknik beceriden çok toplumsallığı sergileyen, oynaşma sahnelerinde kırılganlık gösteren, çocuk terbiyesi, evliliğin kabul edilmesi, erkeklerin işyeri ilişkilerinde içlerinin gıcıklanma ve benliklerinin okşanma arzusuna boyun eğen, uzlaşmacı kadınlar girmektedir (Connell, 2019: 251).

Kandiyoti ise bu durumu "ataerkil pazarlık" olarak kavramsallaştırır. Bu terimle iki cinsiyet arasında geçen, her ikisinin de rıza gösterdiği ama bunun yanında zaman içerisinde değişebilen, karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağına dikkat çeker. Klasik ataerkillik altında kızlar, başında kayınpederinin hâkim olduğu aileye gelin olarak verilirler. Orada bu kızlar, ailedeki bütün erkekler ve kendilerinden daha yaşlı kadınlar tarafından denetlenirler. Özellikle de kayınvalideleri

tarafından ezilirler. Genç bir gelin olarak yaşanılan zorluklar, kendi gelinleri üzerinde kuracağı denetim ve otoriteyle yer değiştirir. Kadınların iktidarının döngüsel doğası ve yaşlı kadınların otoritesinin devralınacağı beklentisi, ataerkilliğin bu biçiminin kadınlar tarafından içselleştirilmesini destekler. Erkeklere boyun eğmek, yaşlı kadınların genç kadınlar üzerindeki denetimiyle dengelenir (Kandiyoti, 2007:134). Yönetim grubunun hiyerarşik bir şekilde önce karar alıp sonra grupta paylaşması, grubun diğer üyeleri tarafından da bu duruma karşı gelinmemesi, toplumdaki ataerkil ilişkide yaşanan eril iktidara itaat olarak okunabilir. Kadın örgütlerinin bu türden yapılanmaları baştan itibaren eleştirmesi gerekirken, bu durumun sonlandırılması zaman almıştır. HKDM'nin tersine FK, birçok konuyu WhatsApp grubu üzerinden tartışmaya açmaktadır; fikir beyan etmek isteyenler önerisini, eleştirisini ve yorumunu sunar, sonrasında da konu karara bağlanır. Böylelikle kadınlar, karar almada söz sahibi olurken, hareketin de bir parçası olduklarını içselleştirebilmektedir.

Buradaki kadın örgütlerinin bakış açıları, yaşanmış bir cinsel taciz olayı üzerinden sorgulanmak istenmiştir. Araştırmanın yapıldığı dönemde, Fındıklı'da yaşanan bir taciz olayında, Fındıklı Kadın Hareketi içinde yaşanan bölünme bu sorgulamayı gerekli kılmıştır. Tartışmalar ve bölünme, bahsi geçen taciz olayında failin ifşasının doğru olup olmadığı üzerinden başlamıştır. İfşa, gizli bir şeyi açığa vurma, açıklama, yayma anlamına gelir. Feminist literatürde ifşa, oldukça önemli bir mücadele mekanizmasıdır. Şiddetten hayatta kalan kadınları ve onların yaşamlarını öne çıkartarak faili gizleyen ve erkek şiddetini mazur gösteren patriyarkal hakikat oluşturma biçimlerine karşı güçlü, bu yüzden de tehlikeli görülen bir mücadele alanıdır (Saner, 2022). Genellikle, bir cinsel saldırı veya şiddet olayı sonrası ifşa ortamındaki grup, hızla kamplara ayrılır. Mağdurun beyanı ve niyeti hemen sorgulanır (Altuntaş ve Saner, 2019). Fındıklı'da da aynı süreç yaşanmış, tacize uğrayanın tacizciyle duygusal bir birliktelik yaşadığı söylenerek olay meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

"Kadının beyanı esastır, erkek aksini ispatlamakla yükümlüdür" ilkesiyle hareket edilen ifşa olaylarında feministler evlilikte, ilişkide, aile içinde erkeklerin kadınlara uyguladığı baskı ve gücün, şiddetle ilişkisine dikkat çekerler. Sosyal medyada ve toplumda "esas" kelimesinden çok "doğru" kelimesi yer değiştirmiş gibi görünse de, burada önemli olan beyanın doğru olup olmamasından ziyade, bu beyanın soruşturma, değerlendirme, tartışma için yeterli zemin oluşturmasıdır (Baytok, 2021). İfşa olaylarında özel olanın politikleşmesine çalışılmalı ve mağdurun konumunu iyileştirebilmek için toplumsal bir dayanışma örülmelidir. İfşa, bunlar yapılmadan sadece cezai tedbirlere indirgenirse, suç üreten mekanizmalar sorgulanmadan, suçlu bireyin cezalandırılması toplum açısından yeterli görülür (Şirin, 2012).

Yukarıda bahsi geçen olayın sonunda tacizci erkek ve eşi birlikte yaşamaya devam etmiştir. Connell, ataerkilliğe onay vererek kadınların ezilme ve ikincilleştirilmesinden faydalanan bu tip erkeklikleri "suç ortağı erkeklikler" olarak adlandırmaktadır. Suç ortağı erkeklikler, ataerkinin ön saflarında mücadele etmeden, bunun neden olacağı gerginlikten uzak dururlar. Bunun neticesinde de ataerkiden kazanç elde eder ve pay sahibi olurlar (Connell, 2019: 153). Bozok, bu tarz erkekliği hegemonik erkeklikten ayıran özelliğin suç ortağı erkekliklerin ellerini kirletmeden ataerkil düzenden faydalanmaları olarak belirtir (2019: 439). Bahsi geçen olayda, tacizciyle yaşamaya devam eden kadın eş, mağduru suçlayıcı ifadelerde bulunmuş ve genel kanıya uygun davranmıştır. Beyanda bulunan kadın ise kendini yalnız hissetmiş ve yaşadığı yalnızlaşma durumu nedeniyle ilçeden taşınmıştır. Tacize uğrayan kadına karşı kadın dayanışması tam anlamıyla gösterilmemiştir. Bu durum, erkek egemen sistemin kadın üzerinde her türlü hakka sahip olduğu düşüncesi, kadını yok sayması, kadın üzerinde her türlü baskı ve şiddeti devam ettirmesi şeklinde yorumlanabilir. Buradaki kadın örgütlülüğü feminist bilinç üzerine temellenmediği için de hegemonik erkeklik değerlerini besleyerek güçlendirmiştir. Ayrıca, kadınların taciz olayını yok sayması, erkeği anlamaya ve korumaya çalışması da ataerkil sistemle uzlaşarak kadınların bu sistemden kendi paylarını almaya çalışmasıdır. Bir başka ifadeyle, kadınların mağdur kadından yana değil de, tacizciden yana tavır almaları ataerkil iş birliği ve ataerkil paya erişme çabası olarak yorumlanabilir.

Yukarıdaki bahsi geçen olayın yanı sıra, Hopa'da da 40 yıldır devam eden ve mahkemeye taşınmış bir tecavüz olayı da hareket içinde farklı tartışmalara yol açmıştır. Kadın hareketinde aktif olan bir gönüllünün babası tarafından uygulanan tecavüz, gönüllü tarafından neredeyse savunulur hale gelmiş ve mahkeme sürecinin beklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Mağduriyet yaşayan kadının oğlu tarafından ifşa edilen olayda, ifşayı gerçekleştiren kişi, gönüllü tarafından "hain" olarak yaftalanmıştır.

Tartışmalar öyle bir hale gelmiştir ki ifşa edilen babanın tecavüzü örtülerek aileye sürülen bir leke olarak görülmüştür. Üstelik, aile içerisinde halledilmesi gereken bir olay olarak dahi algılanmıştır.

Muhafazakâr ideolojide aileden "toplumun temeli" olarak bahsedilir. Aile toplumun temeli olmasının ötesinde, onun en karmaşık ürünlerinden biridir (Connell, 2019: 183). Aile yalnız biyolojik bir birlik olmayıp sosyal bir kurum olma özelliği de taşımaktadır. Aile, aynı zamanda toplumun kurallarını, geleneklerini sürdüren bir organizma olarak tanımlanmıştır (Öztürk, 2014: 41). Bütün iktidar ilişkilerini içinde barındıran aile, şiddetin birçok türünü de içinde barındırırken (Ayşe, 2015:241) aynı zamanda özel alan olarak cinsellik ya da toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, "üretim ilişkilerinin" yeniden üretim alanı kabul edilmiştir (Connell, 2019: 78). Gönüllünün ifşayı yapana bu tavrı eril şiddeti üretmekte ve sürdürmektedir. Küçük bir yer olan Hopa'da feodal ilişkilerin bağlayıcı olması, ataerkinin buradan beslenmesini ve yeniden inşasını sağlamaktadır. Bu olayda kadın hareketinin üstlenmesi gereken olayı bir erkek üstlenmiş ve kadın hareketi buna sessiz kalmıştır. Tecavüz gibi kadına yönelik şiddetin en ağır biçimlerinden birinde dahi kadın hareketinin eylemsiz kalması erkek iktidarına teslimiyetin ve iş birliğinin bir parçası olarak yorumlanabilir. Dahası, böyle bir sessizliğin kadın hareketine yönelik en büyük zararı da, yardım almak isteyecek olan diğer kadınların cesaretlerini kırması olacaktır.

4.1.2. "Marjinal"likten "Normal"liğe

Kadın örgütlerinin kurumsal yapısı incelendiğinde üye sayılarının oldukça az olması dikkat çekmektedir. Mevcut üyelerin ve katılımcıların çoğunun da etkinliklere/ toplantılara katılmadığı, bu örgütlerin faaliyetlerinin, çekirdek kadroyu oluşturan birkaç kişi tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Kadın örgütlerinde katılımcıların toplantılara ve faaliyetlere katılım sıklığı, nasıl bir örgütlenme modeline sahip olduğu konusunda fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

Üyelerin aktif ve katılımcı olduğu, kararların birlikte alındığı, herkesin fikirlerine değer verildiği bir ortamda kadınların çok daha dayanışmacı ve örgütlü olması beklenmektedir (Güvenç- Öğüttüren, 2018:30). Çalışmamızın odağındaki örgütten biri olan FK, haftada bir toplanmaya önem göstermektedir. Ayrıca, yüz yüze toplantıya katılamayan üyelerin Zoom (online toplantı programı) uygulaması üzerinden katılımı sağlanmaktadır. Diğer örgüt olan HKDM'de ise, ihtiyaç halinde toplantı yapılmaktadır. Bu örgütlenmede, yüz yüze toplantılara katılamayanlar için alternatif bir yol düşünülmediği ve önerilmediği gözlenmiştir. Her iki ilçede de kadın hareketinde mücadele eden kadınlar, etkinliklere/ toplantılara az sayıda kişinin katılmasını sorunsallaştırmış, farklı yüzler görmek istediklerini neredeyse her toplantıda ve buluşmada ifade etmişlerdir.

Kadınlar özel ve kamusal hayatta kendileri için yapılan tanımların, belirlenen kalıpların ve varılan yargıların dışına çıkarak feminist mücadeleye dahil oldukları anda "marjinal" olarak görülmekte ve suçlu gibi algılanmaktadır. Feminist mücadele içindeki kadınlara yönelik suçlama ve toplumsal kınama, aslında erkek egemen sistemin kurumlarına bir tehdit olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır (Çokoğullar, 2022: 143). Türkiye'nin diğer yerlerinde olduğu gibi "marjinal" görülme hali, Hopa ve Fındıklı gibi küçük ilçelerde de gözlemlenmiştir. Bu durumun oluşmasında, yerelde kadınların 25 Kasım'da, 8 Mart'ta, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme sürecinde pankartlarıyla, broşürleriyle, bilgilendirme stantlarıyla ataerkinin kurduğu bu düzeni kabul etmemesi ve değiştirmek için çaba sarf etmesinin payı bulunmaktadır. Burada, erkek egemenliğini yaratan aile, piyasa, evlilik, heteroseksüellik gibi eril tahakkümü besleyen kurumsal ve ideolojik ilişkilere yöneltilen eleştiriler radikal kabul edilmektedir. Öte yandan kadınlardan beklenen mücadele ise yalnızca kadınların ezilmesi ve dışlanmasına yönelik konularla ilgili sınırlandırılmaktadır. Bu dışlanmaları göze alan kadınlar, özellikle Hopa'da kurumlara karşı verdikleri mücadeleyle toplumun dayattığı rolleri kabul etmediklerini göstermişlerdir.

Türkiye ve dünyadaki kadın hareketi farklı kadınlık deneyimlerini baz alırken daha ortak bir dilin yaratılmasını sağlamıştır. Kullanılan bu ortak dil küresel ölçekte farklı deneyimleri, bakış açılarını ve yaklaşımları kendi kapsamına alabilecek şemsiye kavramlar ve terimler haline getirip, farklı kadın örgütlenmelerinin birbiriyle ilişkilenmesi sağlamıştır. Bu ilişkilenme sonucunda kadınlar birbirlerinin deneyimini anlamlandırma olanağı bulmuştur (Sancar, 2011: 73). Hopa ve Fındıklı'daki kadın hareketi oluşma sürecinde bu ortak dili yaratmayı hedeflerken, gelinen noktada hedefe ulaşılamamış ve ortak bir dil de yaratılamamıştır.

Farklılıkları dikkate alan bu kapsayıcı dili ve bakış açısını geliştiremeyen kadın hareketi farklı kesimlerden kadınlara hitap edememiştir. HKDM kurulurken seçimde Belediye'yle iş birliği içerisinde çalıştığı için, kurulduktan sonra da belirli bir siyasi görüşün parçası olarak görünmesi sebebiyle farklı partilere toplantı çağrısında bulunamamıştır. 8 Mart gibi genel eylemlerde bile ortak çağrı yapılamamıştır. FK ise birçok partiye, STK'ya çağrıda bulunmakta ve çağrıları da farklı kadın grupları tarafından olumlu karşılanmaktadır. Fındıklı'daki kadın kuruluşlarının ağırlıklı olarak "siyaset dışı bir siyaseti" benimsedikleri söylenebilir. Buradaki kadın örgütleri, hem ülkenin genel sorunlarına ilişkin hem de kadınların toplumsal konumlarının düzeltilmesi konusunda "siyaset üstü" bir yaklaşım benimsemişlerdir (Bora, 2021: 111).

HKDM, farklı sol gruplardan gelen kadınlardan oluşmaktadır. Fındıklı'da ise genç kuşakla eski kuşak arası çatışma göze çarpmaktadır. Fındıklı'da kadın meclisine yeni dönemde seçilen başkanın 20'li yaşlarda olması, aslında bu yaş hiyerarşisinin de bitmesine karşı verilen bir mücadele olarak düşünülebilir. Yapılan toplantılarda çok derinlikli tartışmalardan ziyade daha çok düşünceleri birbirine yakın grupların bir arada tartıştıkları ve farklı grupların birbirini anlama çabasına dahi girmedikleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle de birbiriyle fikirlerin paylaşılması ve ortaklaşma fazla yaşanmamaktadır. Ortaklaşma genelde özel gün kutlamalarında yaşanmakta, kutlama bittikten sonra da kadınlar arasında iletişim ve dayanışma devam etmemektedir. Dolayısıyla, birbirini tam anlamıyla tanımayan kadınlar arasında da iş birliği yapmak zorlaşmaktadır. Yapılan toplantılarda ve sohbetlerde kadınlar başka kadınlara ulaşmak istediklerini sıklıkla ifade etmişlerdir.

Yukarıda bahsi geçen "siyaset üstü olma" hali, parti gözetmeksizin herkesin harekete dahil edilme isteğiyle örtüşmektedir. Söylemdeki "herkes" in kimleri kapsadığı konusu da sorgulanabilir. Feministlerin de sıklıkla tartıştığı temsil sorunu, "kadın" diye çizilen kategorinin ona sınırlar koyacağı noktasında eleştirilmekte ve sınırları olan "Ben", "Sen", "Biz" den söz etmenin mümkün olmayacağı da eklenmektedir (Yardımcı, 2020: 96). Aksu (2021) bir yazısında Bell Hooks'un "Feminizm Herkes İçindir" kitabındaki herkesin kim olduğunu tartışır ve "herkes" in, ezilen herkes değil, ezilmeyi ortadan kaldırmak isteyen herkes olduğunu belirtir.

Bu bağlamda, kadın kategorisi denilince nesnel bir konumsallıktan bahsedilebileceği söylenmekte, içinin öznel deneyimlerle, yaşanmışlıklarla doldurulmayıp, dışlayıcı olmaması gerektiği belirtilmektedir. Kadınlar feminist politika dolayımıyla kendilerini bir özne olarak kurmalıdır. Patriyarkal ideolojinin ve söylemin doğallaştırdığı kategorileri ve kavramları doğallıktan arındırarak toplumsal değişim ve dönüşümün feminist mücadelenin parçası olması sağlanmalıdır (Savran ve Sirman 2019). Kadınların kendi içindeki farklılıklar, farklı ezilme deneyimlerini görmelerini zorlaştırmakta; çok farklı yerlerde konumlanmış olan kadınların hayatları arasında bu ortak ezilmeye dayalı bağlantılar olduğunun üstünü örtmektedir. Bu bağlantıları kavramak için patriyarkanın kadınları nasıl hiyerarşiler içinde konumlandırdığını görmek gerekmektedir (Savran, 201). Bu tartışmalar ışığında kadın hareketinin kapsayıcı olmaya çalışması değerli olmakla birlikte söylemin, davranış ve gündelik pratikleriyle aslında istemeden de olsa birçok kadını kapsamadığını düşündürmektedir. Örneğin Laz bir kadın, Hemşinli kadından daha avantajlı konumdayken hem Hemşinli hem de lezbiyen bir kadının toplantılarda bahsi bile geçmemektedir. Erkeklerin kadınları, beyazların siyahları ve zenginlerin yoksulları ezmesi gibi durumlarda kesişimsellik kavramı sınıfsal ve ırksal tahakküm ile cinsel tahakkümün nasıl iç içe geçtiğini anlatmaktadır (Bora, 2017). Bu bakımdan, evrensel kadın anlatısının dışında kalan kadınları da hesaba katan, farklı sınıfsal, etnik, cinsel yönelimleri dikkate alan bir kavram olarak kesişimsellik önerilmektedir.

Yapılan toplantılarda, heteroseksüel düşünce yapısının görmezden gelmek istediği farklı cinsiyet kimliklerinin kadın hareketi tarafından da görmezden gelinmektedir. Toplantılarda farklı cinsiyet kimliklerinden söz edilmeye başlanınca konunun kapanması gerektiğine, öncelikle kadın konusunun halledilmesinin önemli olduğuna dair söylemlerle karşılaşılmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramını tam anlamıyla içselleştiremeyen kadınlar, LGBTİQ+'lara halledilmesi gereken ikinci bir konuymuş gibi yaklaşmaktadır. Yalnız Fındıklı'da yapılan son toplantıda kadınlar, LGBTİQ+'ları tartışmaya açmış, farklı cinsiyet kimliklerine karşı olan kadınlarla bilgi paylaşımı gerçekleştirmiştir. Paylaşım sonucunda farklı kimliklere olumsuz yaklaşan kadınların söylemlerinin hafif düzeyde de olsa olumluya döndüğü tespit edilmiştir. FK kadın hareketindeki aktif olan gönüllülerin bu tarz tartışmaların açılmasından duydukları memnuniyet gözlemlerimiz arasında yer almıştır.

HKDM ve FK arasındaki en belirgin farkın sokak siyaseti konusunda olduğu düşünülmektedir. HKDM'deki kadınların birçoğu siyasi örgütlenmenin içerisindeyken, Fındıklı'nın bu konuda daha tecrübesiz olduğu görülmüştür. Yalnız Fındıklı kadınları da son birkaç senedir alanlara çıkmakta, beraberliği örgütlemekte ve kadın konusunu politik hale getirmeye çalışmaktadır. Kadınlar sokaklara çıkıp, seslerini yükseltebildiklerinde bu davranışı kamusal alanın diğer boyutlarına da yansıtacaklarını düşünmüşlerdir. Bu düşünce, bölgede yapılan 'Hes Direnişlerinde Kadınların Deneyimi' isimli çalışmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Kadınların bu deneyimlerinin sonucunda kamusal alanda var oldukları, görünmez olanı görünür kıldıklarında güçlendikleri ve bir dönüşümün başladığı söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın örgütlerinde kadınların birbirleriyle olan iletişim ve ilişkileri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla incelenmiştir. Örgüt içerisindeki dayanışma, yardımlaşma, görev dağılımı gibi işleyişlerin nasıl yürütüldüğünü tespit etmek ve varsa yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri sunmak hedeflenmiştir. Bunu yaparken katılımcı gözlem yöntemi kullanılmış, kadınlarla birlikte uzun süreler geçirilmiş ve sosyal ilişkiler kurulmuştur. Feminist araştırma yönteminin de bir gereği olarak, soru cevap tekniğinden çıkıp sosyal ilişki kurulması, mekanların ve zamanların beraber kullanılması, gündelik yaşama ilişkin bilgilere ulaşmayı daha da gerçekçi bir hale getirmiştir. Bu durumun aynı zamanda görüşen-görüşülen arasındaki hiyerarşik durumun kırılması üzerinde de etkili olduğu düşünülmektedir.

Alan araştırması yapılması, verilerin yorumlanması ve teorik yapının oluşturulması birbirine bağlı ve birbirini etkileyen bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Araştırmanın önemli bir motivasyonu da erkeklerin yazdığı ve anlattığı tarih dışında, kadınların görülmek istenmeyen mücadelelerinin görünür kılınması ve tarihe not düşülmesi gerekliliğine olan inançtır.

Egemen söylemler diğer söylemler üzerinde baskı kurarak sindirmeye çalışmakta ve söylemleri etkileyerek dönüştürme çabası içerisine girmektedir. Bunu başaramadıkları zaman da sürekli bir çatışma içerisine girerler. Toplumda gücü elinde tutan egemen söylemin erkekler tarafından üretilmesi nedeniyle toplumun geri kalan tarafı tahakküm altına alınmaktadır. Bu tahakküm altına alınan kısmı en çok kadınlar oluşturmaktadır. Tahakküme direnen kadınlar bir araya gelip, bu baskıya karşı bir mücadele alanı oluşturmak istemektedirler. Bu alanı oluşturan kadınlar erkek egemen sistemin hiyerarşik, baskıcı düzeninden rahatsızken kendi örgütlenmelerinde buna engel olmayı hedeflemişler ancak gözlemler sonucunda buna engel olamadıkları görülmüştür. Gruplardaki işleyişin birkaç kişide toplandığı, görev ve sorumlulukların eşit paylaşılamadığı tespit edilmiştir. Üyelerin aktif bir biçimde toplantılara katılmaması, toplantıların aktif olan çekirdek kadroyla yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda da toplantıya katılmayanların davranışları ve tutumları gözlemlenememiştir. Ayrıca, karar alma süreçlerinde çok seslilik sağlanamamıştır. İki yerel harekette de bir kişi birden çok kadın grubunda yer almakta ve bu durum hareketin belirli bir kitlenin dışına çıkamadığını göstermektedir. Sürekli aynı insanların görünmesinin çok boyutlu sonuçları oluşur. Temsilin düşük olması, daha az sayıda kadının hareket içinde yer alması kadın hareketinin toplumsal tabana yayılmadığını göstermektedir. Bu durumda da kadın hareketi marjinal kalarak verimsizleşmektedir. Sürekli görünen yüzler ise gönüllülük esaslı çalıştıklarından üzerlerinde fazla yük hissetmekte ve zamanla bazıları hareketten uzaklaşmaktadır.

Karadeniz kadınının hayvan, tarla, çay gibi işlerine eklenen modern hayat yükü de ücretli çalışan üyeleri etkilemiştir. Kadınlar hem aile arazisinde hem iş yerlerinde çalışarak hem ataerki hem de kapitalist sistem tarafından sömürülmektedirler. Toplumsal cinsiyet rollerini reddetmek için yola çıkan kadınların hayatlarında cinsiyete dayalı iş bölümünün devam ettiği görülmüştür. Kadınlar, içinde yaşadıkları erkek egemen sistemin bir anda tamamıyla değişemeyeceğini kabullenmiş durumdadır. Kadınlar, bölgede kadın hareketinin varlığını olumlu bulmakta ve harekette yeni yüzlerden memnuniyet duymaktadırlar.

Birçok kadından dinlenen hayat hikayeleri kadınların eskisi gibi sadece özel alanda kalmadıklarını, sosyo-ekonomik açıdan gelir getirici işlerde çalıştıklarını, bu durumun bazen kendi anneleri bazen de kayınvalideleri tarafından hoş karşılanmadığını ortaya çıkarmıştır. Bunda, farklı savunma mekanizmaları oluşturan kadınların aslında bu baskıcı hegemonyaya karşı özgürleştirici bir dönüşümde öncü rol oynayabileceği düşünülmüştür. Kadınların bu değişiminde elbette kadın hareketinin ve feministlerin bunca yıl verdikleri mücadelenin etkisi bulunmaktadır.

Hiyerarşik örgütlenme biçimi her iki kadın hareketine yansımış olsa da HKDM'de daha çok hissedildiği söylenebilir. Kadınların katılım için çekince duydukları, katıldıklarında ise istediklerini gönül rahatlığıyla ifade edememe korkusu hissettikleri görülmüştür. Kadın hareketinin hep aynı kişiler etrafında toplanması sebebiyle hareketin belirli kişilerin elinde olduğu düşüncesi de bunun sebeplerinden biri olmuştur. Hopa'da aktif olan sol siyaset, kadın hareketine de yansımış ve aktif olan kadınların birçoğunun siyasi örgütlülüğü olmasından kaynaklı, örgütlü olmayanların meclise dahil olamadıkları tespit edilmiştir. Örgütlü- örgütsüz, orta sınıf- alt sınıf, bilgili- bilgisiz, genç- yaşlı gibi her tür hiyerarşi ve bölünme kadınları olumsuz etkilemekte ve kadın mücadelesine katılmalarını engellemektedir.

Her iki kadın hareketinde de ataerkinin oluşturduğu ve beslediği toplumsal algılar nedeniyle sıkıntı yaşayan kadınlar desteklenememiştir. Kadın dayanışmasının yoğun olarak uygulanması gereken durumlarda kadınlar dayanışamamış, birbirlerini suçlayıcı tavırlar geliştirerek hegenomik erkeklik değerlerini beslemişlerdir. Mağdur durumda olanlarla yeterince dayanışılmamış ve sonuçta da mağdurlar yalnızlaştırılmıştır.

Yapılan gözlemlerde her iki kadın hareketinin de her kesimden kadına ulaşamadığı tespit edilmiştir. Özellikle çalışan, orta sınıf ve benzer düşüncelerdeki kadınların hareket içinde aktif olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Farklı düşüncede ve sosyal kesimde olan kadınlara seslenilememiştir. Bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle şehir merkezi dışında kalan, köylerde yaşayan kadınlar harekete dahil edilememiştir. İletişim ağı olarak sosyal medyanın özellikle Hopa'da aktif kullanılamadığı gözlemlenmiştir. Yine de hareketin her kesimden kadına ulaşamamayı sürekli sorun olarak gördüğü ama bu duruma çözüm üretemedikleri de bulgular arasında olmuştur.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kadın hareketinin geçmişi çok eski olmamakla birlikte kadınların belirli amaçlar için bir araya gelmeleri bölge kadınları için umut oluşturmaktadır. Kadınların evlerinden çıkmaları, bir şeyler üretmek ve mücadele etmek için bir araya gelmeleri, dostluk ve yoldaşlık ilişkisini de geliştirmektedir. Birbirini anlayan, farklılıkların farkında olan, iş birliğine önem veren kadınların bir arada olması kadın hareketini güçlendirecektir. Kadın hareketinin önemli ve gerekli olduğuna dair bakış açısının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bakış açısının yerleşmesi için yerel yönetim kurumlarından siyasi partilere, erkekler ve çocuklar dahil her kesimden insanı kapsayan toplumsal cinsiyet eğitimleri verilmelidir.

Araştırmada ele alınan her iki ilçe de az nüfusa sahiptir ve bu bakış açısının toplumsal bir destekle karşılık bulması gerekmektedir. Toplumu herkesin oluşturduğu düşünüldüğünde sadece kadın katılımcı odaklı eğitimler toplumun geneline yansımamakta ve eksik kalabilmektedir. Kuruluş hedefi dikkate alınmaksızın kadın hareketinin siyasi, etnik, yaş, sınıf gibi her türlü hiyerarşiden bağımsız, herkese ulaşmasının önemi üzerinde durulmalıdır.

Sonuç olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki köy yaşamının hala devam ettiği göz önüne alındığında, kentsel alanlara ulaşamayan kadınların bulunduğu köylere ulaşım sağlanabilmeli, kadın hareketinin varlığından, mücadelesinden bahsedilmelidir. Farklı siyasi düşünceden kadınlarla da iletişime geçilmeli, kadın konusunun siyasetler üstü durumu benimsenmeye çalışılmalıdır. Yaşanılan teknolojik dönemde sosyal medya aktif kullanılmalı, kadınların iletişimi güçlendirilmelidir. Yalnızca belirli günlerde bir araya gelmenin ötesinde, kadınların daha fazla birlikte olmasının yolları bulunmalıdır. Kadınların tarihi erkekler tarafından yazıldığı ve genelde göz ardı edildiği gerçeğinden yola çıkarak kadınların bu çabasını gelecek nesillere aktarmak amacıyla yapılan çalışmalar yazıya dökülmeli, bir arşiv oluşturulmalıdır. Kadınların sesini duyurmak için protesto, yürüyüş gibi eylemsel taktiklere yeni taktikler eklenmelidir.

KAYNAKÇA

Akar, Y. (2018). Erkeklik ve İktidar: Erkeklik Dinamiklerinin Kadına Yönelik Bakış Açısı Eskişehir'de Yaşayan Göçmenlerin ve Tatarların Kadın Algısı. Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksu, B. (2021). Feminizm Herkes İçindir de Kimdir bu Herkes? Birikim Dergisihttps://birikimdergisi.com/haftalik/10592/feminizm-herkes-icindir- de-herkes-kimdir/. 02.042022.

Alkum, Ö. (2018). Bir "İdeal" Erkeklik Biçimi Olarak Hegemonik Erkeklik Bağlamında Mekânsal Davranış: Erkek Kahvehaneleri- Batman Örneği. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Ayman, Z. (2011). "Bağımsız, Güçlü, Dönüşebilen Bir Sivil Hareket Olarak Kadın Hareketi". (Ed.) Özgür Gökmen. Türkiye'de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar Ve Çözüm Arayışları. Ankara: Odak Ofset Matbaacılık, 105-133.

Ayşe (2015). "Dayak Aileden Çıkmadır". (Ed.) Hülya Osmanağaoğlu. Feminizm Kitabı Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler. Ankara: Dipnot Yayınları, 240-244.

Bayraktar, N. (2019). Türkiye'de Kadın Hareketinin Kurumsallaşması: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Berktay, F. (2018). Tarihin Cinisyeti. İstanbul: Metis Yayınları. Bora, Aksu (2020). "Feminizm'in "Dalgalar"ı".(Ed.) Tanıl Bora. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Feminizm. İstanbul: İletişim Yayınları, 506-512.

Bourdieu, P. (2015). Eril Tahakküm. (Çev. Bediz Yılmaz) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bozok, M. (2016). "Yoksullaşma, Sağcılık, Trabzonspor Taraftarlığı ve Nataşaların Gölgesinde Trabzon Erkekliği". (Ed.) Uğur Biryol. Karardı Karadeniz. İstanbul: İletişim Yayınları,413-445.

Connell, R. W. (2019). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connell, R. W. (2019). Erkeklikler. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Çakır, S. (2021. Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları. Dağdeviren, Çiydem (2018). "Karadeniz'in Ötekisi: Eşcinsel Kadınlar". (Ed.)Özlem. Şendeniz, Emek Yıldırım. Sırtında Sepeti. Ankara:Phoenix Yayınevi, 405-413.

Çokoğullar, E. (2022). "Marjinallik ve Mazuriyet Arasında Türkiye'de Kadınlık".Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 139-164.

Gök, M. (tarih yok). Kadın Hareketlerinin Kurumsallaşması ve Bu Kurumsallaşmanın Kadının Siyasi Yaşama Katılımına Etkileri. https://www.academia.edu/22701065/KADIN_HAREKETLERİNİN_KURUMSALLAŞMASI_VE_BU_KURUMSALLAŞMANIN_KADININ_SİYASİ_YAŞAMA_KATILIMINA_ETKİLERİ

Güvenç-Öğüttüren, B. (2018)." Kırklareli'nde Kadın Örgütlenmesi ve Kadın Örgütlenmelerinde Karşılaşılan Sorunlar". Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 25-34.

Harding, S. (1996). "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?" (Ed.) Serpil Çakır, & N. Akgökçe.Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem (Çev. Zelal Ayman). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Kandiyoti, D. (2007). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. İstanbul: Metis Yayınları.

Kandiyoti, D. (2011). "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Gelcek İçin Geçmişe Bakmak". (Ed.) Serpil Sancar. Birkaç Arpa Boyu..21.Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 41-61.

Kümbetoğlu, B. (2001). "Kadın Gruplarında Yapı ve Katılım Sorunları". (Ed. Aynur İlyasoğlu, Necla Akgökçe. Yerli Bir Feminizme Doğru. İstanbul: Sel Yayıncılık, 301-330.

Kümbetoğlu, B. (2019). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Lordoğlu, C. (2018). İstanbul'da Bekar Kadın Olmak. İstanbul: İletişim Yayınları.

Miller, G. E. (2004), "Frontier Masculunity in the Oil Industry: The Expreince of Women Engineers", Gender, Work and Organization, 11 (1).

Özbay, C. (2013). "Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak". Doğu Batı Dergisi (63), 185-204.

Öztürk, E. (2014). "Türkiye'de Aile, Şiddet ve Kadın Sığınmaevleri". 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(7), 39- 55.

Sancar, S. (2011). "Türkiye'de Kadın Hareketinin Politiği: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler". (Ed.) Serpil Sancar. Birkaç Arpa Boyu: 21.Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 61-121.

Savran, G. (2011). "Feminizmin Politik Öznesinde Kimler var?", Feminist Politika Dergisi, 9, 20-22.

Sezer, E. (2018). Türkiye'de Kadın Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Tekirdağ Örneği. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Sığın, A. ve Canatan, A. (2018). "Connell'ın "Erkeklikler" Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası". Sosyal Bilimler Dergisi, 5(32), 163-175.

Sirman, N. ve Ekal B. (2020). "Feminist Kavramlar, Tartışmalar, Farklılıklarımızı Düşünmek". Feryal Saygılıgil & Nacide Berber (der.). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 499- 506.

Şefkatli-Tuksal, H. (2020) "Türkiye'de İslami Feminizm Tartışmaları", Feryal Saygılıgil & Nacide Berber (der.) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10: Feminizm, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 216-238..

Tekeli, Ş. (2020). "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar". (Ed.) Şirin Tekeli. 1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları, 15-47.

Uçan Süpürge, https://ucansupurge.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz/ (Erişim tarihi: 10.01.2023)

Wollcott, H. F. (1997). "Ethnographic Research in Education". (Ed.) R. M. Jaeger. Complementary Methods For Research In Education. Washington : American Educational Research Association Printing, 135-172.

Yahşi, Z. (2016). Etnografya. (Ed.) Ali Ersoy, Ahmet Saban. Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri. Ankara: Anı Yayıncılık, 151-206.

Yardımcı, S. (2019). Hepimiz Likeniz! (Ed.)Emine Erdoğan, Nehir Gündoğdu. Türkiye'de Feminist Yöntem. İstanbul: Metis Yayınları, 93-112.

Yılmaz, C. (2020). Bourdieu'da Temel Kavramlar ve Simgesel Şiddet Analizi. Habitus Toplumbilim Dergisi(161-179).

Zorba, H. Ş. (2009). Türkiye'deki Kadın Örgütleri ve Bu Örgütlerin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.